

Жунусалиева К.Т.

ТАРЫХЫЙ ЖАНРДАГЫ ЧЫГАРМАЛАРДЫН КӨРКӨМДҮК ТАБИЯТЫ ЖАНА МҮНӨЗДҮҮ БӨТӨНЧӨЛҮКТӨРҮ

Жунусалиева К.Т.

ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ЕСТЕСТВО ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСТОРИЧЕСКОГО ЖАНРА

Zhunusalieva K.T.

CHARACTERISTIC FEATURES AND ARTISTIC NATURE OF THE WORKS OF THE HISTORICAL GENRE

УДК: 894.341-09 (043.3)

Азыркы күндө тарыхый жанр коомдук өсүштүн өз керектөөлөрүнө ылайык жаңыча мамиле, жаңы тенденцияларга ээ болуу менен бирге, көркөм чыгармачылыктын өзүнчө бир жаңы бийиктигине көтөрүлүп барууда. Макалада тарыхый жанрдагы чыгармалардын көркөмдүк табияты жана мүнөздүү бөтөнчөлүктөрү жөнүндө сөз болуп, кеңири маалымат берилет.

Негизги сөздөр: тарыхый жанр, тарыхый доор, тарыхый окуя, тарыхый инсан.

В настоящее время, приобретая новые тенденции, новые взгляды по отношению собственного потребления, общественного развития исторический жанр художественного творчества поднимается на особенный новый уровень. В статье рассматриваются характерные особенности и художественное естество произведений исторического жанра.

Ключевые слова: исторический жанр, историческая эпоха, историческое событие, историческая личность.

At the present time, acquiring new trends, new views on the own consumption of social development, the historical genre of artistic creativity rises to a special new level. In the article the characteristic features and the artistic nature of the works of the historical genre are considered.

Key words: historical genre, historical epoch, historical events, historical personality.

Азыркы күндө тарыхый жанр коомдук өсүштүн өз керектөөлөрүнө ылайык жаңыча мамиле, жаңы тенденцияларга ээ болуу менен бирге, көркөм чыгармачылыктын өзүнчө бир жаңы бийиктигине көтөрүлүп барууда. Чыгарманын тарыхый болушу үчүн өткөндүн бардыгы эле ага материал катары жарай бербейт.

Тарыхый жанрдын теориясынын башаттары В. Г. Белинский, Н.А.Добролюбов жана башка орус адабиятчы-ойчулдары тарабынан иштелип чыкканы белгилүү.

В. Г. Белинский адам баласы менен коомдук көрүнүштүн органикалык биримдигин, мурда өтүп кеткендигине карабастан, кайра калыбына келтирип көз алдыдан өткөрүүдө тарыхый илимге караганда адабий чыгарма өтө ийкемдүүлүк кылаарын абдан даана айтып берген.

“Тарых –дейт В.Г.Белинский, бизге окуяны бет маңдайынан, сахна жагынан көрсөтөт. Ал эми сахнанын артындагы нерселерди далдалап турган

көшөгөлөрдө бизге тарых айтып жаткан окуянын башталышы да жана күндөлүк, кадыресе турмуштун чөйрөсүндө аякталганы да көрүнбөй калат. Роман болсо тарыхый фактыларды тиркеп отурбайт, мазмунду түзүүчү айрым жеке окуя менен байланыштыгы болгон учурда гана пайдаланат. Бирок ошол окуя аркылуу роман биздин көз алдыбызда тарыхый фактылардын ички жагын, мындайча айтканда, маселенин жашыруун сырын ашкерелейт” [10. 5-бет].

Тарыхый жанрдагы чыгармалардын көркөмдүк табияты жана алардын өздөрүнө гана тийиштүү болгон мүнөздүү бөтөнчөлүктөрү жөнүндө кеңирээк маалыматтарды Н.А. Добролюбовдун теориялык аныктамалары да берет. “Роман баяндап жаткан доор абдан туура көрсөтүлсүн, окуялардын нагыз духу таап алынсын, автор каармандарына, өзү жашап жаткан кылымдын андоо сезими менен эмес, тескерисинче, алар жашаган мезгил боюнча баа берсин, алардын көздөрү менен көрүп, алардын турмушу менен жашагандай болсун, алардын акыл, эсинин өсүү деңгээлине ылайык ой жүгүртүп, анын дал ошол көз карашына өз окуучуларын да ишендире алышсын” [3.93-бет]

Бул маселе жөнүндө Н.И. Сиротюк төмөнкүдөй дейт: “Тарыхый роман ириде мына мунусу менен айырмаланат. Ал тек гана болуп өткөндү эмес, ошону менен бирге, сөзсүз, конкреттүү тарыхты да, мурдагы адамдардын тарыхый конкреттүү тажрыйбаларын да кайрадан тирилтет. Реалдуу тарых чыгармага жөн гана жалпы фон үчүн кызмат кылбайт, анын мазмунун да түзөт жана ага сюжет менен конфликттин чырмалышкан түйүндөрүн берет. Кыскасы, тарых - тарыхый романдын композициясынын жана анын бүткүл көркөмдүк тканынын негизи болуп калат” (10.8-бет)

Кыргыз көркөм прозасында эгемендүүлүк жылдарынан кийин роман жанры айрыкча өрүш алды да, анын тарыхый деп аталган түрү алдынкы планга чыкты. Анын кыскача тизмеси төмөнкүдөй: Р.Абдиев “Алай закымдары” (2005), “Топо аке” (2002), К.Бакиев “Дарыялар жайыкта кошулушат” Ч 1,2 китептер, 2002), С.Бейшембиев “Бөрү баатыр” (2004), Ж.Егембердиев “Канат хан”(2006) Т.Касымов “Тагай бий” (2011), М.Үсөн “Сакылар жери” (2001), К.Кушубеков “Улуу тоого чыккан барбы”(2009), А.Нааматов “Аманат ыр”(1,2-

китептер, (2010), А.Оморов “Чынгызхан” (2008), “Темирлан”(2010), Ставай “Скифтин каргышы” (2006), К.Өгөйбайдын “Пирпенде” (2008), К.Сактанов “Искендер Зулкарнайн” (2010), С.Станалиев “Касым Тыныстанов. Чагылгандын көз жашы” (2001), “Жылдын эң узак күнү” (2009), Т.Субанбеков “Барс-бек кагандын көрөр көзү”, “Каратүлөк чоронун эрдиги” (2004), “Күнбосун ажо” (2007), “Ак оргоого кут түшкөндө” (2012), Ж.Токтоналиев “Баатыр Шабдан” (2006), “Хан Ормон” (1-китеп, 2002; 2-китеп, 2002), “Абийир олүмдөн бийик” (2011), Э.Турсунов “Балбай”(2002), “Боронбай” (2004), “Ата Журт” (2011), Э.Отунчиев “Жеңижок” (1-китеп, 2009), “Молдо Асан”(2008), Ш.Эсенкулов “Кожомкул” (2003), М.Абакиров “Кокой кести” (2010), К.Сапарбаев “0р”(2010)ж.б. А.Рыскул “Атакенин Акболот” (2012), А.Муратов “Сунулган баш, суурулган кылыч” (2012) ж.б.

Ал эми орус тилинде жазылган Аммиан фон Бектин “Гунны” трилогиясын (книга 1.Баламбер-хан гуннов;кн.2. Ундин-хан гуннов; кн. 3-4, Атилла-хан гуннов. 2009)”Дорога в тысячу ли или сказание о дунганском народе” (2006) романын, А.Газиевдин “Пулатхан” (2010),”На берегах Яксарта”(2010), “Великие предки из средневековья” (2010),”Барс бек, каган киргизов”(2002), ”Киргизские лидеры. Долгий путь к России” (2010), “На берегах Иссак-Куля”, “Горная царица Алая”, ”Пржевальский буревестник”(2010) сыяктуу тарыхый повесттери менен новеллаларын, Бақыт жана Тыныбек Мейманалиев-дердин “Потомок императора” (2010) романын айтпаса, кыргыз тарыхый прозасынын картинасы кемтик болуп калар эле. Көрүнүп тургандай булардын көбү тарыхта тигил же бул деңгээлде из калтырган инсандар тууралуу биографиялык мүнөздөгү чыгармалар. Адабиятчы К.Абакиров тарыхый романдар жөнүндө төмөнкүлөргө токтолот: ”Маселенин төркүнү, ошентип, тарыхый реалдуулук менен көркөм реалдуулуктун карым-катышы кандай деген маселеге барып такалат. Жазуучу “тарыхый” чыгарманы өз билгениндей жазып салды, а биз аны кандай кабыл алдык-ынандыкпы же жокпу, суктандыкпы же кайдыгер калдыкпы, кыскасы ал окурманга эмне берди, кандай сезимдерге тушуктуруп, канчалык ойлонто алды деген карапайым суроолорду адабиятчы-сынчылар, керек болсо тарыхчы-адабиятчылар, кызыкдар коомчулук менен биргеликте чечмелеши зарыл эле, бирок бул, ырасында эле, жогорку роман-повесттердин айрымдары тууралуу бирин-серин макалалар чыкты, бирок тарыхый маселенин ажаты толук ачылып кетпей, жогорку чыгармалардын көпчүлүгү кеп-сөзгө илинбей, кыргыз адабиятындагы көркөм тарых маселесине Т.Касымбеков менен К.Осмоналиев, Ж.Токтоналиев, Ж.Егембердиев сындруу авторлордун романдары менен гана чек коюлуп келди.

Кантсе да, белгилуу адабиятчы А. Садыков айткандай, “тарыхый роман жазуунун кези келип”, эсепсиз көп жазылган тарыхына тартынбай “кол

салып” киришинин өзү эле чоң нерсени каңкуулап тургансыйт. [5.33-бет.]

Биздин авторлор кыргыздын гана эмес, бүтүндөй Евразияны кучагына алган тарыхты ийне-жибине чейин билип, В.Скотт, А. Дюма, А.Толстой, М.Ауэзов же Т.Касымбековдой тамшанарлык кылып сүрөттөп беришсе, сыймык болбогондо эмне болмок.

“Тарых көркөм сүрөттөлбөй эле карандай факты маалыматтардын тепсендисинде калган же тарыхый тамыры бош болуп, кургак акыл-насаат менен курулай ой-жорууларга жык толтурулган романдардын, повесттердин арбындыгы айсбергдин үстү болсо, алардын түбүнө чейин караштыра келсең, талаштуу, тальлуу көйгөйлөр, жанрдын талаптарынан табыгый түрдө келип чыккан көп маселелер убап-чубап чыгары анык.”- деп оюн улантат адабиятчы К.Абакиров [6-58-бет]

Адабиятчынын бул сөзүн ырастап, чынында эле таланттуусу деле, дарамети төмөнүрөөгү деле бул тема менен “ооруй” баштады, ошондон улам сапатынан саны көп “тарыхый” чыгармалар китеп текчелерде жайнап кетти десек болот.

Кыргыз жазуучулары өткөөл жылдарда ачылган жаңы горизонтторго таянып турмуш чындыгын бардык карама-каршылыгында, тарыхый-турмуштук катмарды бүткүл турпатында чагылтууга жол берди. “Тарыхый окуялар менен исандардын көркөм адабиятта чагылышын анализдөө кийинки убакытта бир топ актуалдуу болуп келе жатат. Акын-жазуучулар тарыхый процесске атайы кайрылышып ой, идея айтууга аракет жасашууда, анткени мурдагыдай идеологиялык үстөмдүк болбогондуктан, тарыхый факты-материалдарга коркпой-үркпөй эле белсенип киришүүдө”- деп жазат А.Акматалиев. [1. 18бет.]

“Тарыхый чыгарма жазып жаткан жазуучуга иликтеп жаткан объектиге тиешеси бар кымындай факт болсо да чоң олжо катары арзышы турган иш эмеспи. Деген менен, жазуучу деген жазуучу, ал тарыхчы кебетеленип, тигил же бул тарыхый документти дал ошол кебетесинде пайдаланбастан, анын эстетикалык маңызын сыгып алышы зарыл”- деп сынчы К.Эдилбаев жазган өңдүү, муну ойдогудай ишке ашырмайынча, образдардын индивидуалдуу улугу, каармандардын кадимки турмуштагыдай жеке касиеттери, жандуу мүнөзү жөнүндө сөз кылуу текке кетмек. Жазуучу турмуштун типтүү көрүнүштөрүн сүрөттөө менен бирге эле чыгармадагы каармандарды эркине коюп, өзүнүн көз карашы менен ой максатын, чечимин өз сөзү менен тартынбай айтууга, каалагандай кыймыл-аракетте болууга эрк берүүсү керек. Ушуга байланыштуу: Кандай гана тарыхый роман болбосун, анын башкы милдеттеринин бири-окуяларды сүрөттөө менен чектелбестен, ошо окуялардын жандуу күбөсү болгон адамдар жөнүндө, жалпылап айтканда, тарыхтын түзүүчүсү болгон эл жөнүндө кеңири баяндоодо турат. *Жазуучу тарыхый чындыктарды пайдалануусу керек. Бирок ошону менен бирге, ал*

көркөмдүүлүгүн да жоготпошу керек. Тарыхый роман максатына жетүүсү үчүн, окуя болуп жаткан доордун жашоо-шарттарын, элдердин психологиясын, социалдык абалын, тилин, кийимин, оюн-күлкүсүн, окуя болуп жаткан жердин географиялык абалын, анын тарыхын жакшы билүүсү керек. Тарыхый роман эмоцияга бай болуу менен бирге, чыныгы тарыхый окуялардын негизинде жазылганы айтылат.

Тарых чындыктан алыс калбашы керек. Тарыхый романда болсо мындай мажбурлоо жок. Чыгарма тарыхтан алынса да, автор бул жерде өзүнүн фантазиясын колдонуп, окуяны бурмалай алат.

Бурмалоо аркылуу автор тарыхты кайрадан түзүп, аны жашоо сахнасына алып чыгуу менен, аны элге жеткиликтүү кылат. Тарых кандайдыр бир деңгээлде өзгөртүлүп берилсе да, тарыхый чыгарма адамга тарых барактарын ачып, чындык менен таанышуусуна жардам берет. Окурман кайсы бир доорго тиешелүү болгон социалдык жана саясий абалы тууралуу чындыктарды биле алат. Автор ошентип, окурмандын алдына кандайдыр бир тарыхый чындык менен чыгат жана аны бурмалоо аркылуу эстетикалык дүйнөгө кошот.

Тарыхый романдарда бурмалоо сөзсүз түрдө болушу керек. Автор кандайдыр бир тарыхый чындыктан тема жаратып, аны эстетикалык чын-

дыкка айлантуу үчүн, сөзсүз түрдө көркөм каражаттарды колдонот.

Айрыкча тарыхый-биографиялык романдарда адамдардын жеке жашоосунда сүйлөгөн сөздөрү, алардын жашоо турмушу окурмандын кызыгын арттырат. Жыйынтыгында, тарыхый жанрдагы чыгармалар канчалык көркөмдүү болгон сайын көркөмдүк табияты ошончолук артып турат жана чыгармалар кыргыз элинин басып өткөн жолдорун аңдап билүүгө жардам берет.

Адабияттар:

1. Акматалиев А., Азыркы адабият: тарых жана мезгил. Б.2007.
2. Кыргыз адабиятынын тарыхы. Б. 2002.
3. К.Артыкбаев. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. Ф.1982.
4. Асаналиев К. Улуттук тарых жана көркөм аңдоо // Кыргызстан маданияты. 1992, №7, 10-бет.
5. Садыхов А. Мезгил менен адымдаш Бейшеналиев Ш. Тарыхый чындыкты чагылдыруунун идеялык көркөмдүк критерийи тууралуу. // Ала-Тоо, 1991, №2.144-бет
6. Ү. Култаева. Кыргыз тарыхый романистикасы. Б,2006..
7. Кыргыз адабиятынын тарыхы 6-том. Б.2008.
8. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы .Ф.1987.
9. Түлөгабылов М. Кыргыз адабиятындагы тарыхый жана өмүр баян романдары. Ф.1978.
10. Эркебаев А. Кыргыз прозасынын контрасттары.-Ф.: Кыргызстан.1983.

Рецензент: к.ф.н., доцент Сатаева Г.С.